

STANISŁAW RABIEJ

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

<https://orcid.org/0000-0003-3677-2128>

Eklezjologia inkluzywna według papieża Franciszka

Inclusive Ecclesiology According to Pope Francis

Abstract

The article attempts to assess Pope Francis' pontificate of less than a decade so far in the domain of his pastoral concern for the Church. In its totality, one can recognize the hallmarks of inclusive ecclesiology. In justifying the validity of the term, reference was made to biblical sources. It was pointed out to what extent Francis' teaching and pastoral practice manifests the logic of inclusiveness honouring the culture of encounter, which allows the *sensus fidei* of the People of God to come to the fore. Selected texts and gestures of the Pope encouraging the creation of a „Church of proximity” by going to the periphery are recalled. To achieve the intended research goal, the method of analysing the collected material in the form of recorded speeches and published texts of the Bishop of Rome in 2013–2022 justifying the legitimacy of the term: inclusive ecclesiology was used. As a result of a kind of cross-reading, their compatibility with the earlier teaching of the Church was indicated.

Keywords: Church, Pope Francis, Inclusive Ecclesiology.

Abstrakt

Artykuł stanowi próbę oceny dotychczasowego, niespełna dziesięcioletniego, pontyfikatu papieża Franciszka w domenie jego troski duszpasterskiej o Kościół. W jej całokształcie można rozpoznawać znamiona eklezjologii inkluzywniej. W uzasadnieniu zasadności tego terminu odwołano się do źródeł biblijnych. Wskazano, na ile w nauczaniu i praktyce pastoralnej Franciszka przejawia się logika integracji hołdująca kulturze spotkania, która pozwala dojść do głosu *sensus fidei* Ludu Bożego. Przywołano wybrane teksty i gesty papieża zachęcające do tworzenia „Kościola bliskości” poprzez wyjście na peryferie. Dla osiągnięcia zamierzonego celu badawczego posłużono się metodą analizy zgromadzonego materiału w postaci rejestrowanych wystąpień i publikowanych tekstów Biskupa Rzymu w latach 2013–2022, uzasadniających zasadność zastosowania terminu „eklezjologia włączająca” (inkluzywna). W wyniku swoistego *cross-reading* wskazano ich kompatybilność z wcześniejszym nauczaniem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.

Słowa kluczowe: Kościół, papież Franciszek, eklezjologia inkluzywna.

Dynamicznie rozwijająca się refleksja nad Kościołem doczekała się wielorakich klasyfikacji. Istniejące opracowania w tym zakresie można łączyć w pewne nurty. Próby ich systematyzacji podjął się jeden z czołowych eklezjologów katolickich – Czesław Bartnik¹. Według niego można wyróżnić takie odmiany eklezjologii: instytucjonalistyczna, teandryczna, historiozbawcza, sakramentalna, wspólnotowościowa (*communio*), kerygmaticzna, charyzmatyczna, eucharystyczna lub liturgiczna, agapetologiczna, maryjna, historyczna, personalistyczna. Proponowanym nurtom we współczesnej eklezjologii przypisywani są znamienici autorzy. Wielu z nich uprawia teologię z ekumenicznym nastawieniem. W ich rozumieniu Kościół pojmowany jest jako miejsce humanizacji i socjalizacji życia ludzkiego oraz środowisko dialogu i wzajemnej służby. Własny Kościół może być rozpoznany i odpowiednio waloryzowany na tle innych wspólnot kościelnych i religijnych. Inne religie i Kościoły stają się więc koniecznym współczynnikiem głębszej identyfikacji z własnym Kościołem.

Tak szerokie pojmowanie Kościoła znajduje już swoje odzwierciedlenie w nauczaniu *Vaticanum II*, gdzie rozróżnia się Kościół Chrystusowy (obejmujący całe chrześcijaństwo) oraz Kościół katolicki, który, chociaż ucieleśnia „substancję Kościoła Chrystusowego”, nie wyczerpuje go całkowicie². Takiemu pojmowaniu Kościoła wydają się hołdować także papieże doby posoborowej. Wśród nich chcemy więcej uwagi poświęcić nauczaniu i poczynaniom duszpasterskim papieża Franciszka. Zapewne wpisują się one w niektóre nurty wyżej wymienione. Jednak w całości można w nich rozpoznawać znamiona eklezjologii inkluzywnej. Spróbujemy uzasadnić zasadność tego terminu w odniesieniu do nauczania i praktyki pastoralnej papieża Franciszka. Dla osiągnięcia zamierzonego celu badawczego posłużymy się metodą analizy zgromadzonego materiału w postaci rejestrowanych wystąpień i publikowanych tekstów Biskupa Rzymu w latach 2013–2022. Rozwój technologiczny przyczynił się do zbierania i archiwizowania ogromnej ilości materiału badawczego, który jest łatwo dostępny na potrzeby badań, w tym analiz wtórnych, uzasadniających zasadność zastosowania terminu „eklezjologia włączająca” (inkluzywna). W wyniku swoistego *cross-reading* będziemy badali jego kompatybilność z wcześniejszym nauczaniem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. W pierwszej odsłonie przypomnimy źródła biblijne dla tego modelu eklezjologii.

¹ Czesław S. Bartnik. 1995. Eklezjologia. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Red. Romuald Łukaszyk, Ludwik Bieńkowski, Feliks Gryglewicz, 778–780. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

² KK 8: „To jest ten jedyny Kościół Chrystusa, który wyznajemy w Symbolu wiary jako jeden, święty, powszechny i apostołski, który nasz Zbawiciel po swoim zmartwychwstaniu powierzył pasterskiej trosce Piotra (J 21,17) i zlecił jemu i pozostałym Apostołom rozkrzewianie go i kierowanie nim (por. Mt 28,18-19), i który założył na wieki jako «filar i podwalinę prawdy» (1 Tm 3,15). Kościół ten, ustanowiony i zorganizowany na tym świecie jako społeczność, trwa w Kościele katolickim, rządzonej przez Następcę Piotra oraz biskupów pozostających z nim w komunii (*communio*), chociaż i poza jego organizmem znajdują się liczne pierwiastki uświęcenia i prawdy, które jako właściwe dary Kościoła Chrystusa nakłaniają do katolickiej jedności”.

1. Biblijne podstawy – eklezjologia bliskości

Już Sobór Watykański II swoim nauczaniem zawartym w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, Dekrecie o ekumenizmie (*Unitatis redintegratio*) i Dekrecie o Kościołach wschodnich (*Orientalium Ecclesiarum*) przyczynił się w sposób zasadniczy do odnowy eklezjologii katolickiej i jej otwarcia ekumenicznego. W konsekwencji kolejni papieże doby posoborowej udzielali wiele wyjaśnień i wskazówek praktycznych dla eklezjologii włączającej. Równoległa refleksja teologów, mająca na celu lepsze zilustrowanie różnych aspektów eklezjologii, przyczyniła się do rozkwitu bogatej literatury w tej dziedzinie. Tematyka eklezjologiczna ukazała bowiem wiele możliwości rozwoju, choć czasem spotykała się z napomnieniami, którym dano wyraz w deklaracji *Mysterium Ecclesiae* (1973), w Liście do Biskupów Kościoła katolickiego *Communione notio* (1992) i w deklaracji *Dominus Iesus* (2000) – opublikowanych przez Kongregację Nauki Wiary³.

Szeroki zasięg problematyki i nowość wielu kwestii wciąż interesuje i pobudza refleksję teologiczną, która oferuje nowe przyczynki interpretacyjne – nie zawsze wolne od wątków, które powodują interwencję Kongregacji Nauki Wiary. Dykasteria ta w świetle całej nauki katolickiej o Kościele pragnie dać odpowiedź na przedstawione wątpliwości, precyzując znaczenie niektórych wyrażen eklezjologicznych Magisterium Kościoła, które w dyskusji teologicznej mogłyby być źle rozumiane. Należy ufać, że pogłębiona refleksja teologiczna pomoże odnaleźć wspólny wyraz wiary całego Kościoła Chrystusowego w XXI w.

Jeden z przykładów trafnej uwagi na rzecz pojmowania Kościoła w kategoriach inkluzywnych można dostrzec w wypowiedzi Tomáša Halíka: „Jeżeli Kościół ma być Kościołem, jeżeli nie ma się on stać zamkniętą sektą, musi dokonać radykalnego zwrotu we własnym samorozumieniu, w podejściu do swojej służby Bogu i ludziom w tym świecie. Musi na nowo zrozumieć i rozwinąć swoją «katolickość», uniwersalność swojej misji, musi naprawdę starać się być «wszystkim dla wszystkich» (por. 1 Kor 9,20)”⁴.

W podobnym duchu wypowiadał się jeszcze w latach 70. XX stulecia J. Ratzinger: „(...) oryginalna wymiana między Chrystusem, Jedynym, a nami, rzeszą, odzwierciedla się we wzajemnym powiązaniu między Kościołem a tym, co Koś-

³ Janusz Królikowski, Zenon Zimowski, Red. 2010. *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*. Tarnów: Biblos; Stanisław Rabiej. 2017. *Eklezjologia konfesyjna wobec współczesnych wyzwań ekumenicznych – perspektywa katolicka*. W „*Credo Domine adiuvam incredulitatem meam*”. *Księga Jubileuszowa dedykowana Jackowi Salijowi OP*. Red. Jarosław Kupczak, Cezary Smuniewski, 401–418. Kraków – Poznań: Wydawnictwo „W drodze”.

⁴ Tomasz Halík. 2021. *Kościół bez murów*. Kongres Nowej Ewangelizacji, Łódź (21.12.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2021-09/lodz-zakonczyl-sie-vi-kongres-nowej-ewangelizacji.html>.

ciółem nie jest, między wierzącymi i «poganami». Powszechność woli zbawczej wyrażonej w Kościele, jest przedłużeniem solidarności i wychylenia Boga ku ludzkości. Wcielony, stając się jednym z ludzi, przywraca im perspektywę życia wiecznego i przełamuje niemożności zbliżenia się do przeznaczenia, które proklamuje się na wszystkie strony świata”⁵.

Zwolennicy tego modelu eklezjalnego odwołują się do licznych tekstów biblijnych. Do klasycznych należy przypowieść Jezusa o wąskich drzwiach do królestwa Bożego przytoczona przez Łukasza (13,22-30). W jej konkluzji Jezus zapowiada przyjęcie Ewangelii przez narody ze wszystkich stron świata: „Wielu przyjdzie ze wschodu i zachodu, z północy i południa i siądzie za stołem w królestwie Bożym. Tak oto są ostatni, którzy będą pierwszymi, i są pierwsi, którzy będą ostatnimi” (Łk 13,29-30). Tym przysłowiem Jezus dał swym słuchaczom do zrozumienia, że poganie, którymi Żydzi gardzili i nawet niekiedy odmawiali możliwości zbawienia, mają możliwość wejścia do królestwa Bożego jako pierwsi, zaś tym, którzy od zarania dziejów cieszyli się przywilejem wybraństwa, grozi odrzucenie. Nie został zacytowany wyraźnie żaden tekst Starego Testamentu, jednak można w tej wypowiedzi zauważyć aluzję do prorocत्व, zgodnie z którymi Bóg pragnie, by wszystkie ludy ziemi poznały Go i dostały zbawienia⁶. One wcieliły w czyn naukę, przez co zdołają na czas przejść przez ciasną bramę i wejdą na ucztę w królestwie Bożym⁷.

Jezus w swym nauczaniu odciął się od tendencji nacjonalistycznych i nie mówił o doczesnym panowaniu Boga na Syjonie, lecz o duchowym królestwie, którego uczestnikami staną się wszystkie narody. W Jego wypowiedzi nie było też nastawienia antyżydowskiego: nie mówił o odrzuceniu Żydów i odebraniu im przywileju narodu wybranego, ale podkreślił, że wszystkie narody mają te

⁵ Joseph Ratzinger. 1971. *Le nouveau peuple de Dieu*. Paris: Aubier, Editions Montaigne, 142.

⁶ Bernard Sesboué. 2007. *Poza Kościołem nie ma zbawienia. Historia formuły i problemy interpretacyjne*. Tłum. Agnieszka Kuryś. Poznań: Wydawnictwo „W drodze”, 21–36. Stary Testament ukazuje cały szereg „świętych pogan”, ludzi żyjących przed Chrystusem, którzy swoim życiem zasłużyli na udział w Królestwie Niebieskim. Pierwszym z nich był Abel, którego Jezus nazywa „Abłem sprawiedliwym” (Mt 23,25). Św. Paweł umieszcza Abła na czele listy świadków wiary prowadzącej do Chrystusa. Po Ablu św. Paweł wskazuje Henocha, jako tego, który „żył w przyjaźni z Bogiem” i uzyskał usprawiedliwienie przez wiarę. Prorok Ezechiel wymienia kilka kolejnych postaci ze świata pogańskiego: Noego, tajemniczego Danela oraz Hioba. Noe, który żył jeszcze przed przymierzem z Abrahamem, sprawiedliwy „poganiń” pośród powszechnego zepsucia ludzkości, może symbolizować człowieka zbawionego przez Chrystusa, ale zarazem być typem samego Chrystusa. Hiob ukazany jest jako „mąż sprawiedliwy, prawy, bogobojny i unikający zła” (Hi 1,1). Jego cierpliwość stała się dla chrześcijan figurą męki Chrystusa. Stary Testament ukazuje też cały szereg sprawiedliwych, którzy nie należeli do narodu żydowskiego; wśród nich jest Lot, Jetro – kapłan Madianitów, teść Mojżesza, nierządnicza Rachab oraz Moabitka Rut.

⁷ Jürgen Moltmann. 1977. *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*. New York: Harper and Row Publishers, 262; 2000. *Banquets: Eschatological Banquet*. W *Dictionary of New Testament Background*. Red. Craig Evans, Stanley Porter, 143–144. Downers Grove – Leicester: InterVarsity Press; Stanley Danger. 2012. “Critical Vision: Word and Image in the Postmodern Age”. *Word & World* 32: 227–236.

same prawa oraz ponoszą te same konsekwencje za swe czyny. W słowach tych można dojrzeć zapowiedź programu przyszłej, inkluzywnej misji Kościoła wśród pogan⁸.

Biblijne odniesienia dla tego modelu Kościoła przywołuje niejednokrotnie papież Franciszek. W jednej ze swych katechez środowych (23 października 2019 r.)⁹, w której kontynuował refleksję nad Księgą Dziejów Apostolskich, przypomina, że Kościół musi mieć zawsze otwarte drzwi, aby mogli do niego wejść wszyscy ci, którzy tego pragną: „Z Księgi Dziejów Apostolskich wyłania się natura Kościoła, który nie jest twierdzą, lecz namiotem zdolnym do poszerzenia swojej przestrzeni (por. Iz 54,2), aby mogli wejść wszyscy i do zapewnienia dostępu wszystkim. Kościół albo «wychodzi», albo nie jest Kościołem, albo jest w drodze, otwiera szeroko swe drzwi, aby mogli wejść, albo nie jest Kościołem, to znaczy nie «jest Kościołem otwartych drzwi» (*Evangelii gaudium*, 46)¹⁰. Kiedy widzę jakiś kościółek, czy tu w Rzymie, czy gdziekolwiek indziej z zamkniętymi drzwiami, to jest to dla mnie zły znak. Kościoły muszą mieć zawsze otwarte drzwi, gdyż to jest znakiem domu, którym jest Kościół: zawsze otwarty. Kościół jest «powołany, by był zawsze otwartym domem Ojca. (...) tak, aby ktoś, kto pragnie iść za natchnieniem Ducha i zbliżyć się, szukając Boga, nie spotkał się z chłodem zamkniętych drzwi» (*Evangelii gaudium*, 47)¹¹.

W swym nauczaniu papież Franciszek wykorzystuje też biblijne epizody, które stanowią negatywne tło dla inkluzywnej koncepcji Kościoła. Obrazuje to np. historia uzdrowienia kobiety pochylonej (Łk 10,13-17). W Ewangelii wg św. Łukasza czytamy o kobiecie, która „od osiemnastu lat miała ducha niemocy”, była pochylona i w żaden sposób nie mogła się wyprostować¹². Papież

⁸ Franciszek Mickiewicz. 2012. *Ewangelia według świętego Łukasza. Rozdziały 12–24. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 111–112.

⁹ Franciszek. Kościół jest powołany do otwartości na wszystkie ludy i kultury (28.10.2022). <https://papiez.wiara.pl/doc/5940614.Kosciol-jest-powolany-do-otwartosci-na-wszystkie-ludy-i-kultury>.

¹⁰ Francesco. 2014. Adhortatio Apostolica *Evangelii gaudium*. Acta Apostolicae Sedis 105: 1019–1137; tekst polski: Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*. *O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

¹¹ Franciszek. 2019. Kościół nie jest warowną twierdzą, pragnie przyjąć wszystkich (21.10.2020). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2019-10/papiez-franciszek-audiencja-generalna-kosciol-otwarty.html>.

¹² Dariusz Nowak. 2010. „Ktizeologiczny wymiar uzdrowienia w szabat kobiety owładniętej duchem niemocy (Łk 13,10-17)”. *Rocznik Teologiczny ChAT 1–2*: 71–88: „Dokonywane przez Jezusa uzdrowienia, zwłaszcza te w święty dzień szabatu, bardzo mocno wpisują się w fundamentalną ideę, tak silnie uwydatnianą przez współczesną refleksję teologiczną na temat stworzenia. Chodzi mianowicie o wyrastającą z biblijnej refleksji ktizeologicznej ideę *creatio continua*, która wskazuje na to, że Boże dzieło stworzenia bynajmniej nie zostało zakończone, ale jest kontynuowane. Bóg nieustannie działa stwórczo, tak w wymiarze antropologicznym, jak i kosmologicznym. W wyjątkowy sposób *creatio continua* objawia się właśnie w szabatowej taumaturgiczno-terapeutycznej działalności Mistrza z Nazaretu, którą można by określić sumarycznie jako *creatio continua ex amore*”.

używa tej ewangelicznej postaci do zobrazowania stanu choroby Kościoła skupionego na sobie. To Kościół pochylony, ale nie pochylony przed kimś, lecz raczej „pochylony nad sobą” – Kościół zajęty sobą¹³.

Podobnie inny biblijny opis, relacjonujący wędrówkę uczniów do Emaus (Łk 24,13-35), może być również obrazem utraty nadziei. Papież użył go, chcąc pokazać, że dziś wewnątrz Kościoła może nastąpić utrata nadziei, jeżeli nie towarzyszy mu „bliskość w drodze”. Wtedy pojawia się pewnego rodzaju zmęczenie, rozczarowanie. Dlatego „bliskość jest potrzebna, by mogły być głoszone: słowo, sprawiedliwość, miłość w tak doskonały sposób, by odpowiedzią na nie była postawa wiary. Spotkanie, nawrócenie, jedność, komunია i solidarność wymagają «bliskości» jako konkretnego ewangelicznego kryterium”¹⁴. Mówiąc o stylu duszpasterskim, papież przestrzega przed lansowaniem duszpasterstwa „odległego”, pozbawionego bliskości, czułości, bez serdeczności. Od tego typu duszpasterstwa można oczekiwać najwyżej jakiegoś wymiaru prozelityzmu, ale nigdy nie prowadzi ono do włączenia w Kościół. Bliskość natomiast tworzy komunię i przynależność, umożliwia spotkanie i tworzy kulturę spotkania. W obraz bliskości wpisuje się postać Kościoła jako Matki, która uczy nas dobrze przejść przez życie. Ale kiedy dzieci dorastają i usamodzielniają się, to czasami się gubią. Jednak matka w każdej sytuacji zachowuje cierpliwość, towarzyszy dziecku, a kiedy popełnia błędy, stara się je zrozumieć. Kościół jest miłosierną Matką. Nie osądza, lecz daje Boże przebaczenie¹⁵.

Kolejny biblijny obraz to przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, która stanowi teologiczny rdzeń encykliki *Fratelli tutti* (63–83)¹⁶. Przypowieść ta ukazuje nam, przy pomocy jakich inicjatyw można odbudować wspólnotę, począwszy od mężczyzn i kobiet, którzy utożsamiają się z kruchością innych, którzy nie pozwalają na budowanie społeczeństwa wykluczenia, ale stają się bliźniami, podnosząc upadłych i przywracając ich społeczeństwu, aby dobro było wspólne. Jednocześnie przypowieść przestrzega nas przed pewnymi postawami ludzi, którzy patrzą jedynie na siebie samych i nie biorą odpowiedzialności za nieuniknione wymagania ludzkiej rzeczywistości. Zachęca wiernych do „ponownego odkrycia swego powołania jako obywateli własnych narodów i całego świata, budowniczych nowej więzi społecznej”. Zachęca ona czytelnika do zastanowienia się nad jego wewnętrzną walką między własnym bezpieczeństwem a osobistymi ofiara-

¹³ Szerszy komentarz wokół tego wątku nauczania papieża Franciszka: Andrzej Draguła. 2013. „Kościół Franciszka, Kościół Benedykta”. *Więź* 2: 15–20; Krzysztof Pawlina. 2014. „Eklezjologia papieża Franciszka”. *Studia Bobolanum* 1: 13–20.

¹⁴ Cyt. za: Zdzisław Kijas. 2013. *Papież Franciszek i nasze marzenie o Kościele*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 152–153.

¹⁵ Pawlina. 2014. „Eklezjologia papieża Franciszka”, 15.

¹⁶ Franciszek. 2000. *Encyklika „Fratelli tutti”. O braterstwie i przyjaźni społecznej*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

mi wymaganymi przez miłość. Przypowieść „mówi o istotnym i często zapomnianym aspekcie wspólnego człowieczeństwa: zostaliśmy stworzeni do spełnienia, które można znaleźć tylko w miłości”. Papież Franciszek dodaje: „Wszyscy są odpowiedzialni za zranionych”; „Nie powinniśmy oczekiwać wszystkiego od tych, którzy nami rządzą, bo byłoby to dziecinne. Mamy przestrzeń, której potrzebujemy do współodpowiedzialności w tworzeniu i wprowadzaniu nowych procesów i zmian”. Wzywa również ludzi, aby „byli dobrymi samarytanami, którzy znoszą ból kłopotów innych ludzi, zamiast podsycać większą nienawiść i niechęć”¹⁷.

W tym samym fragmencie papież Franciszek krytykuje również tych, którzy uważają, że czczenie Boga jest wystarczające i nie są wierni temu, czego wymaga od nich wiara. Wskazuje na tych, którzy „manipulują i oszukują społeczeństwo” i „żyją” z opieki społecznej. Podkreśla również znaczenie rozpoznania Jezusa Chrystusa w tych, którzy są opuszczeni lub wykluczeni, i dodaje, że „czasami zastanawia się, dlaczego tak długo zajęło Kościołowi jednoznaczne potępienie niewolnictwa i różnych form przemocy”.

Odwołując się do wymienionych wyżej ewangelicznych obrazów, papież Franciszek stara się lansować Kościół „otwartych drzwi”, który jest społecznością ochrzczonych w ciągłym dialogu i komunikacji. W doświadczeniu Franciszka Kościół i ludzie są zazwyczaj jednością. W globalnym katolicyzmie relacja między Kościołem a ludźmi bywa często bardzo różna od tej, jakiej doświadczał w Argentynie. Ten okres duszpasterski miał znaczenie formacyjne dla przyszłego papieża. Dlatego istotną kategorię w eklezjologii papieża Franciszka stanowi „bliskość”. Biblijne obrazy Kościoła obecne w przypowieści o miłosiernym Samarytaninie (Łk 10,25-37) czy w opisie uczniów zdążających do Emaus (Łk 24,13-35) zachęcają do wyjścia na zewnątrz. Ważnym elementem misji Kościoła jest wnikanie w tajemnicę ludzi przeżywających ów syndrom marginalizacji w Kościele. Apeluje, by Kościół potrafił włączyć się w ich rozmowę. Nawiązując do wspomnianego obrazu uczniów z Emaus, tłumaczył biskupom brazylijskim: „(...) potrzebujemy Kościoła, który potrafi prowadzić dialog z tymi uczniami, którzy uciekają z Jerozolimy, włączają się bez celu, sami, ze swoim zawodem, rozczarowaniem chrześcijaństwem uważanym już za ziemię jałową, bezowocną, niezdolnym do generowania sensu”¹⁸.

Pisał również o tym w liście na 105. Zgromadzenie Plenarne Konferencji Episkopatu Argentyny: „Kościół, który nie wychodzi na zewnątrz, wcześniej lub później zostaje zniszczony chorobą na skutek zamknięcia się w pomieszczeniu,

¹⁷ Franciszek. 2000. *Fratelli tutti*, nr 63–83.

¹⁸ Cyt. za: Marcin Przciszewski. 2013. Ojciec Święty do biskupów Brazylii (27.08.2013). <https://ekai.pl/ojciec-swiety-do-biskupow-brazyliei/>. Słowa te padły podczas wspólnego posiłku z biskupami Brazylii w Domu Jana Pawła II w pobliżu kurii arcybiskupiej w Rio de Janeiro.

w którym się znajduje. Jest faktem, że także Kościołowi, który wychodzi na zewnątrz, tak jak każdej osobie, która wychodzi na ulicę, może przytrafić się jakiś wypadek. Wobec tej alternatywy – powiem wprost – o tysiąc razy wolę Kościół po wypadku niż Kościół chory. Chorobami typowymi dla Kościoła jest zamknięcie w samym sobie, wpatrywanie się w samego siebie, być skrzywionym w spojrzeniu skoncentrowanym na własnych problemach, jak ta kobieta z Ewangelii. Jest to rodzaj narcyzmu, który prowadzi nas do zeświecczenia duchowego, wysublimowanego klerykalizmu i w konsekwencji nie pozwala nam doświadczyć «słodkiej i umacniającej radości niesienia Ewangelii»¹⁹.

Do budowania pomostów z kulturą, z niewierzącymi lub ludźmi, których wiara różni się od naszej, zachęcał Ojciec Święty w cyklu katechez na temat Dziejów Apostolskich. W jednej z nich (6 listopada 2019 r.) odniósł się do wystąpienia św. Pawła na Areopagu: „Paweł wybiera spojrzenie, który pobudza go do otwarcia drogi między Ewangelią a światem pogańskim. W sercu jednej z najbardziej znanych instytucji świata starożytnego, Areopagu, realizuje niezwykle wzorzec inkulturacji orędzia wiary: przepowiada Jezusa Chrystusa czcicielom bożków i nie czyni tego, atakując ich, lecz stając się *«pontifexem, czyli budowniczym mostów»* (Homilia w Domu Świętej Marty, 8 maja 2013 r.)²⁰.

W komentarzu do tej koncepcji eklezjologii aktualne jest odniesienie do obecnego w tekstach Nowego Testamentu greckiego terminu *οἱ πολλοί* (*hoi polloi*), który oznacza „wielu” lub, w najściślejszym sensie, lud, całą ludzkość, Żydów i pogan, rozpatrywanych zarówno w wymiarze chronologicznym, jak i przestrzennym²¹. W myśl nauczania papieskiego (katecheza środowowa – 12 czerwca 2019 r.) w DNA wspólnoty chrześcijańskiej znajduje się jedność i wolność od samych siebie, które pozwalają nie bać się różnorodności, nie przywiązywać się do rzeczy i darów oraz stawać się *martyres* – jaśniejącymi świadkami Boga żywego, działającego w historii²². W przeciwieństwie do społeczeństwa ludzkiego, w którym istnieje skłonność do osiągnięcia własnych korzyści niezależnie, a nawet kosztem innych, wspólnota wierzących odrzuca indywidualizm, aby wspierać dzielenie się i solidarność. Wspólnota braterska, jaką jest Kościół, obiera drogę komunii i wrażliwości na potrzebujących. W wielu swych wystąpieniach Fran-

¹⁹ Franciszek. 2013. List papieża Franciszka na 105. Zgromadzenie Plenarne Konferencji Episkopatu Argentyny (25 III 2013), (21.10.2022). <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/niech-pan-uwolni-nas-od-robienia-sobie-makijazu,240156>

²⁰ KAI. 2019. Franciszek zachęcił katolików do budowania pomostów z niewierzącymi (14.11.2019). <https://papiez.wiara.pl/doc/5966266.Franciszek-zachecil-katolikow-do-budowania-pomostow>.

²¹ Bernard Sesboüé. 2011. *De quelques aspects de l'Eglise: païens et Juifs, Ecriture et Eglise, autorité, tructure ministérielle*. Paris: Desclée de Brouwer.

²² Franciszek. 2019. DNA wspólnoty chrześcijańskiej (12.06.2019). <https://papiez.wiara.pl/doc/5640160.DNA-wspolnoty-chrzescijanskiej>.

ciszek przypomniał swą koncepcję Kościoła jako „szpitala polowego”, przyjmującego najsłabszych i chorych, i „jak latarnia morska w porcie lub pochodnia niesiona wśród ludzi, aby oświecać tych, którzy zgubili drogę lub są w środku burzy”²³.

2. Logika integracji – kultura spotkania

W obszarze procesów społecznych jesteśmy świadkami wielorakich procesów integracyjnych. Jeśli wysiłek jednoczenia pojmowany jest jako proces komplementarny do dyferencjacji, może mieć swoje zastosowanie w relacjach międzykościelnych. Niepożądanym efektem integracji społecznej byłaby asymilacja, która osłabia lub niszczy tożsamość podmiotów objętych tym procesem. Aby uniknąć niebezpieczeństwa asymilacji, procesy integracyjne winny być wpisane w napiętą relację pomiędzy uniwersalnością a partykularnością. Można zastanawiać się, czy chrześcijanie zdążający ku jedności zdołają ocalić tożsamość i suwerenność partykularnych wspólnot kościelnych. Wraca tu odwieczny dylemat: Jak pogodzić uniwersalność z partykularnością? Trzeba tu jednocześnie odpowiedzieć na podstawowe pytanie: Czy istnienie wspólnot partykularnych zawdzięczamy decentralizacji w pierwotnym Kościele albo stanowią one konieczny element składający się na szerszą wspólnotę ochrzczonych na wzór Trójjedynego Boga, którego jedna natura jednoczy trzy Boskie osoby?

Próbie odpowiedzi na powyższe pytanie podjęła Kongregacja Doktryny Wiary, kierowana przez kard. J. Ratzingera. W jednym z jej dokumentów, z 1992 r., czytamy: „Powszechność Kościoła oznacza z jednej strony podstawową jedność, a z drugiej strony wielość i różnicowanie, które nie przeszkadzają jedności, ale nadają jej charakter komunii. Wielość ta odnosi się zarówno do różnorodności posług, charyzmatów, form życia i apostołatu wewnątrz każdego Kościoła partykularnego, jak i do różnorodności tradycji liturgicznych oraz kulturowych między różnymi Kościołami partykularnymi. Promocja jedności, która nie przeszkadza różnorodności, jak również uznawanie i promocja różnicowania, które nie przeszkadza jedności, ale ją ubogaca, jest pierwszorzędnym zadaniem Biskupa Rzymu wobec całego Kościoła i – z zachowaniem kościelnego prawa powszechnego – każdego biskupa w Kościele partykularnym powierzonym jego

²³ Obraz ten pojawił się po raz pierwszy w rozmowie z redaktorem: Antonio Spadaro. 2013. *Serce wielkie i otwarte na Boga*. Tłum. Jacek Siepsiak, Krzysztof Nowak, Andrzej P. Bieś. „Civiltà Cattolica”. <https://jezuici.pl/2013/09/serce-wielkie-i-otwarte-na-boga/> (25.09.2013). Papież odwołał się do niego także w jednej z katechez śródowych (28 sierpnia 2019). Franciszek. 2019. Nie dajmy się zastraszyć (1.09.2019). <https://papiez.wiara.pl/doc/5818544.Franciszek-Nie-dajmy-sie-zastraszyt>.

posłudze pasterskiej. Budowanie i strzeżenie tej jedności, która dzięki różnorodności zyskuje charakter komunii, jest także zadaniem wszystkich w Kościele, ponieważ wszyscy są powołani, by ją kształtować i zachowywać każdego dnia, przede wszystkim przez miłość, która jest więzią doskonałości. Dla pełniejszego ujęcia tego aspektu komunii eklezjalnej, jakim jest jedność w różnorodności, należy zauważyć, że istnieją instytucje i wspólnoty ustanowione przez Autorytet Apostolski dla szczególnych zadań pastoralnych. Jako takie należą one do Kościoła powszechnego, chociaż ich członkowie są także członkami Kościołów partykularnych, w których żyją i pracują. Ta przynależność do Kościołów partykularnych i charakterystyczna dla niej różnorodność wyraża się w różnych formach prawnych. Fakt ten nie tylko nie narusza jedności Kościoła partykularnego zbudowanego na biskupie, lecz przyczynia się także do nadania tej wewnętrznej jedności zróżnicowania, które jest właściwością komunii²⁴.

Aplikację tak zdefiniowanej relacji Kościołów partykularnych w jednej wspólnocie Kościoła powszechnego znajdujemy w nauczaniu papieża Franciszka. Dla jaśniejszego ujęcia tej więzi stosuje on terminologię bliższą codziennemu doświadczeniu pastoralnemu. Wpisując się swoim nauczaniem i postawą w szeroki nurt eklezjologii inkluzywnej, zachęca wierzących do wyjścia poza mury Kościoła na spotkanie ze światem i jego potrzebami. Podkreśla, że wiara w Chrystusa nie może ograniczyć się do wymiaru wertykalnego, lecz sprawdzianem jej autentyczności jest zaangażowanie w dzieło „czynienia świata bardziej ludzkim”²⁵. Zatem w miejsce „kultury wykluczenia”, degradującej współczesną zglobalizowaną cywilizację, proponuje „kulturę spotkania”. Przypomina, że autentyczne prawo do rozwoju dotyczy każdego człowieka i wszystkich ludzi w całościowej perspektywie. A to wymaga zapewnienia na wszystkich szczeblach przynajmniej minimalnego ich udziału we wspólnocie ludzkiej. Podkreśla, że potrzebne jest wspólne zaangażowanie wszystkich, aby sprzyjać kulturze spotkania, gdyż tylko ten, kto jest w stanie wyjść ku innym, potrafi przynosić owoce, tworzyć więzi komunii, promieniować radością, budować pokój²⁶.

Już w pierwszej, programowej adhortacji *Evangelii gaudium*, ogłoszonej na zakończenie Roku Wiary (24 listopada 2013 r.), mówiąc o potrzebie „otwarcia szeroko drzwi Kościoła”, Franciszek dużą wagę przywiązuje do właściwego stylu głoszenia Ewangelii, tak by dotrzeć także do wątpiących i poszukujących. Jest

²⁴ Kongregacja Doktryny Wiary. 1993. „List do Biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako Komunia *Communio notio* (28 V 1992)”. *Acta Apostolicae Sedis* 85: 838–850.

²⁵ Tadeusz Kałużny. 2021. „Ekumenizm w optyce ewangelizacji w ujęciu papieża Franciszka”. *Studia Oecumenica* 21: 7–26.

²⁶ Stanisław Rabiej. 2018. *Pedagogia inkluzji w nauczaniu i postawie papieża Franciszka. W Mosty, a nie mury. 5 lat pontyfikatu Franciszka*. Red. Marek Lis, 71–82. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

głęboko przekonany, że poważnej reformy wymaga sposób głoszenia Ewangelii dzisiejszemu człowiekowi. W pierwszym rządzie Kościół winien skuteczniej wychodzić ku światu i wszystkim jego biedom. Papież zwraca uwagę, że żyjemy dziś „nie tyle w epoce zmian, ile znajdujemy się w sytuacji zmiany epoki”. Do tej zmiany musi się odnieść i Kościół – poprzez reformę struktur i sposobu swego działania. Dlatego Kościół winien dążyć do odnowy, m.in. poprzez rozbijanie schematów, w które łatwo obrasta²⁷.

Dalej w tym samym dokumencie podkreśla: „Ewangelia zaprasza przede wszystkim, byśmy odpowiedzieli Bogu, który nas kocha i nas zbawia, rozpoznając Go w innych i wychodząc poza samych siebie, by szukać dobra wszystkim. (...) Jeśli to zaproszenie nie jaśnieje mocno i pociągająco, moralnej budowli Kościoła grozi, że stanie się zamkiem z papieru, a to jest najgorszym niebezpieczeństwem. Wówczas nie będzie głoszona Ewangelia, lecz niektóre akcenty doktrynalne lub moralne wywodzące się z określonych opcji ideologicznych. Orędziu będzie grozić utrata jego świeżości i nie będzie już miało «zapachu Ewangelii»” (EG 39).

Należycie pojmowana logika integracji dobrze została podsumowana podczas audiencji dla grupy osób z upośledzeniem (3 grudnia 2022 r.), kiedy papież Franciszek podkreślił: „Oto dom dla wszystkich, otwarty i inkluzywny, taki, jakim powinien być Kościół, rodzina dzieci Bożych, w którym gościnność i przyjęcie, typowe wartości kultury rdzennej, mają fundamentalne znaczenie: gdzie każdy winien czuć się mile widziany, niezależnie od tego, co przeżył, i od swych indywidualnych okoliczności życiowych”²⁸. Kościół jest domem dla wszystkich i każdy powinien mieć do niego dostęp – powiedział papież w czasie tej samej audiencji. Podkreślił, że ważne jest nie tylko respektowanie praw i godności tych ludzi, ale także dostrzeżenie ich podstawowych potrzeb, w tym również duchowych. Dlatego przypomniał o obowiązku, który spoczywa zarówno na władzach publicznych, jak i kościelnych w zakresie eliminowania barier²⁹.

Do istoty logiki integracji papież nawiązał jeszcze raz w swoim orędziu na Międzynarodowy Dzień Osób Niepełnosprawnych (3 grudnia 2022 r.): „Nie ma integracji, jeśli brakuje doświadczenia braterstwa i wzajemnej komunii. Nie ma integracji, jeśli pozostaje ona sloganem, formułą, którą używa się w politycznie poprawnym dyskursie, ostentacyjnym sztandarem. Nie. Nie będzie integracji, jeśli nie dojdzie do nawrócenia w praktyce współżycia i relacji. Osobom niepełnospraw-

²⁷ Franciszek. 2013, *Evangeliæ gaudium*, nr 11.

²⁸ Franciszek. 2022. Kościół ma być domem dla wszystkich (3.12.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-12/papiez-do-niepelnosprawnych-kosciol-ma-byc-domem-dla-wszystkich.html>.

²⁹ Franciszek. 2022. Kościół ma być domem dla wszystkich (3.12.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-12/papiez-do-niepelnosprawnych-kosciol-ma-byc-domem-dla-wszystkich.html>.

nym należy zagwarantować dostęp do budynków i miejsc spotkań, umożliwić im komunikację oraz znieść fizyczne bariery i uprzedzenia. To jednak nie wystarczy. Należy promować duchowość komunii, aby każdy człowiek czuł się częścią całości, z własną niepowtarzalną osobowością. Tylko w ten sposób każda osoba ze swoimi ograniczeniami i darami będzie czuła się zachęcona do wnoszenia swego wkładu dla dobra całego ciała Kościoła i społeczeństwa. Chciałbym, aby wszystkie wspólnoty chrześcijańskie były miejscami, gdzie przynależność i integracja nie pozostają słowami wypowiedzianymi przy określonych okazjach, ale staną się celem zwykłych działań duszpasterskich. W ten sposób będziemy wiarygodni, gdy głosimy, że Pan kocha wszystkich, że jest zbawieniem dla wszystkich i zaprasza wszystkich do stołu życia, nikogo nie wykluczając³⁰.

3. *Sensus fidei* – magisterium kruchości

W duszpasterskim oddziaływaniu papież zwraca uwagę, że istnieje duży opór przed przewyciężeniem wizerunku Kościoła sztywno podzielonego na przywódców i podwładnych, na tych, którzy uczą, i tych, którzy muszą się uczyć. Franciszek próbuje przekonywać, że chodzenie razem odkrywa poziomość, a nie wertykalność linii Kościoła. Zaznacza przy tym, że wykładnią kierunków podążania Kościoła jest każdy z członków Kościoła³¹. *Sensus fidei* (zmysł wiary), który stara się wyrazić „stan” przekonania wierzących względem określonej doktryny, prowadzi w kierunku *consensus fidelium* czy *universus ecclesiae sensus*³². W rezultacie predestynuje ochrzczonych do godności prorockiej, która pomaga rozeznac, jakie są drogi Ewangelii w terażniejszości. Jednocześnie podkreśla, że „ćwiczenie *sensus fidei* nie może sprowadzać się do przekazywania i porównywania opinii, które mogą istnieć na ten lub inny temat, jakiś pojedynczy aspekt doktryny lub określoną zasadę dyscypliny (...). Nie może też przeważać idea rozróżniania większości i mniejszości³³. Nie

³⁰ Franciszek. 2022. Kościół ma być domem dla wszystkich (3.12.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-12/papiez-do-niepelnosprawnych-kosciol-ma-byc-domem-dla-wszystkich.html>.

³¹ Franciszek. 2022. Kościół ma być domem dla wszystkich (3.12.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-12/papiez-do-niepelnosprawnych-kosciol-ma-byc-domem-dla-wszystkich.html>.

³² Sobór Watykański II. 2002. Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, nr 8. W Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Poznań: Pallottinum, 353; Międzynarodowa Komisja Teologiczna. 2015. *Sensus fidei w życiu Kościoła. Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej*. Tłum. Maria Moskal. Kraków: Żnak; Tadeusz Kałużny. 2017. „Zmysł wiary jako zjawisko eklezjalne. Kontekst teologiczno-historyczny”. *Theological Research. The Journal of Systematic Theology* 5: 55–70.

³³ Francesco. 2021. Ai Fedeli della Diocesi di Roma (21.09.2021). <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/september/documents/20210918-fedeli-diocesiroma.html>

może być *sensus fidei* bez uczestnictwa w życiu Kościoła, które nie jest tylko aktywizmem katolickim, ale tym „uczuciem”, które jest karmione „uczuciem Chrystusa” (Flp 2,5)³⁴.

Jako Biskup Rzymu zwraca uwagę, że nawet w koncepcji „ludu Bożego” może istnieć sztywna i antagonistyczna hermeneutyka, pozostająca w pułapce idei wyłączności, przywileju, jak to miało miejsce w przypadku interpretacji pojęcia „wybór”, którą korygowali prorocy, wskazując, jak należy ją właściwie rozumieć. Wybraństwo nie jest przywilejem, lecz darem³⁵. Dla uzasadnienia działań w Kościele, które uczynią go społecznością bardziej ludzką w swej inkluzywności, Ojciec Święty używa również pojęcia „magisterium kruchości”. Zwraca uwagę, że potrzebujemy siebie nawzajem oraz przypomina, że nikt nie może ocalić się sam. Podkreśla, że misterium kruchości jest charyzmatem, który ubogaca Kościół. W spektakularnej formie Franciszek dał temu wyraz podczas uroczystości Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny 8 grudnia 2022 r. Kiedy modlił się o pokój w Ukrainie na Placu Hiszpańskim w Rzymie w trakcie tej uroczystości, w pewnym momencie przestał przemawiać, wyraźnie wzruszony zaczął płakać. Franciszek nie był w stanie mówić przez około pół minuty. Później kontynuował modlitwę drżącym głosem. Watykańskie nagranie, na którym widać, jak Franciszek płacze, obiegło w tym czasie światowe media³⁶.

Ten wyraźny sygnał empatii wobec udręk wojennych Ukrainy stał się odpowiedzią na wcześniejsze wątpliwości dotyczące postawy papieża wobec rosyjskiej agresji. Media zarzucały mu, że nie był w stanie potępić agresora albo wręcz starał się wytłumaczyć jego postępowanie. Zauważono, że w wypowiedzi dla „Corriere della Sera” wyraził chęć spotkania z Władimirem Putinem, odmówił podróży do Ukrainy i stwierdził, że NATO swoim „szczękaniami” mogło sprowokować Rosję do ataku. Lawinę krytycznych komentarzy wywołał jednym ze swoich wpisów na Twitterze, gdzie przekonywał, że w kontekście wojny „wszyscy jesteśmy winni”. Wywołał tym lawinę krytycznych komentarzy. Źle komentowano fakt, że po zamachu na życie Darii Duginy mówił

³⁴ Francesco. 2021. Ai Fedeli della Diocesi di Roma (21.09.2021). <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/september/documents/20210918-fedeli-diocesioroma.html>

³⁵ Franciszek. 2021. Synod to nie wymiana opinii, lecz słuchanie Ducha (21.09.2021). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-09/papiez-synod-to-nie-wymiana-opinii-lecz-sluchanie-ducha.html>: „Synodalność nie jest rozdziałem w traktacie o eklezjologii, ani tym bardziej modą, sloganem czy nowym terminem, którym można się posługiwać czy manipulować na naszych spotkaniach. Nie! Synodalność wyraża naturę Kościoła, jego formę, jego styl, jego misję” (Rzym, 18 września 2021 r.).

³⁶ Piazza di Spagna. Papa Francesco prega l’Immacolata per l’Ucraina. E si commuove (9.12.2022). <https://www.avvenire.it/papa/pagine/papa-francesco-immacolata-concezione-8-dicembre-2022>; Papież przerwał modlitwę i zapłakał. „Wielki ból, wielki, porażka dla ludzkości” (10.12.2022). <https://deon.pl/kosciol/papiez-przerwal-modlitwe-i-zaplakal-wielki-bol-wielki-porazka-dla-ludzkosci,2359043>

o „biednej dziewczynie”. „Niewinni płacą za wojnę, niewinni. Pomyślmy o tej rzeczywistości. I powiedzmy jeszcze raz: wojna jest szaleństwem”³⁷. Kilka miesięcy później papież ponownie wywołał oburzenie, kiedy mówił o „wielkiej rosyjskiej kulturze”, a także zaapelował o pokój, cytując Fiodora Dostojewskiego. Jednak pod koniec listopada 2022 r., udzielając wywiadu w amerykańskim piśmie jezuitów „America”, jasno odniósł się do wymienionych zastrzeżeń i dokonał jasnej oceny rosyjskiej agresji militarnej w Ukrainie i oznajmił, kogo za nią potępia³⁸.

W całokształcie wypowiedzi papieża na temat konfliktu zbrojnego w Ukrainie warto zauważyć jego troskę niezamykania pomostów dialogu. Pozornie kompromisowym wypowiedziom towarzyszyły odważne akty. We wspomnianym wywiadzie dla periodyku „America” przypomina, że już drugiego dnia wojny udał się osobiście do ambasady rosyjskiej przy Stolicy Apostolskiej, gdzie prosił ambasadora, żeby przekazał Putinowi, iż jest gotów do podróży pod warunkiem, że pojawi się maleńkie okienko dla negocjacji³⁹. Otrzymano jednak negatywną odpowiedź ze strony Siergieja Ławrowa – rosyjskiego ministra spraw zagranicznych. Równoległe papież kilkakrotnie rozmawiał telefonicznie z prezydentem Ukrainy. Jednocześnie delegaci papiescy – kard. Czerney, abp Gallagher, kard. Krajewski – kilkakrotnie odbyli podróże na Ukrainę, niosąc konkretną pomoc humanitarną uciemżonym wojną. Stolica Apostolska podejmowała wysiłki na rzecz uwolnienia więźniów, zarówno cywilnych, jak i wojskowych. Kruchość pokoju nakazywała posługiwać się proporcjonalnymi środkami, które mogłyby uratować resztki nadziei dla pogrążonych w zbroj-

³⁷ L'appello. Il Papa: “La guerra è una pazzia che pagano gli innocenti” (28.08.2022). <https://www.avvenire.it/papa/pagine/il-papa-la-guerra-una-pazzia-che-pagano-gli-innocenti-delinquente-chi-commercia-armi>

³⁸ Malone Matt, Sam Sawyer, Kerry Weber, Gerard O'Connell. 2022. Exclusive: Pope Fran[1]cis discusses Ukraine, U.S. bishops and more (30.11.2022). <https://www.americamagazine.org/faith/2022/11/28/pope-francis-interview-america-244225>: “When I speak about Ukraine, I speak of a people who are martyred. If you have a martyred people, you have someone who martyrs them. When I speak about Ukraine, I speak about the cruelty because I have much information about the cruelty of the troops that come in. Generally, the cruelest are perhaps those who are of Russia but are not of the Russian tradition, such as the Chechens, the Buryati and so on. Certainly, the one who invades is the Russian state. This is very clear. Sometimes I try not to specify so as not to offend and rather condemn in general, although it is well known whom I am condemning. It is not necessary that I put a name and surname. (...) Why do I not name Putin? Because it is not necessary; it is already known. However, sometimes people latch onto a detail. Everyone knows my stance, with Putin or without Putin, without naming him”.

³⁹ Matt, Sawyer, Weber, O'Connell. 2022. Exclusive: Pope Fran[1]cis discusses Ukraine, U.S. bishops and more (30.11.2022). <https://www.americamagazine.org/faith/2022/11/28/pope-francis-interview-america-244225>: “On the second day of the war, I went to the Russian embassy [to the Holy See], an unusual gesture because the pope never goes to an embassy. And there I said to the ambassador to tell [Vladimir] Putin that I was willing to travel on condition that he allowed me a tiny window to negotiate. [Sergey] Lavrov, the foreign minister at a high level, replied with a very nice letter from which I understood that for the time being it was not necessary”.

nym konflikcie. Stanowisko papieża polega na uporczywym dążeniu do pokoju i szukaniu porozumienia⁴⁰.

W tych sferach społeczno-kościelnych i polityczno-dyplomatycznych uwiadacznia się magisterium kruchości szczególnie obecne wśród wykluczonych grup społecznych jak chorzy czy niepełnosprawni, obarczeni społeczną dezaprobatą, np. więźniowie, osoby uchylające się od pracy, prostytutki, emigranci, uchodźcy itp. Wśród wykluczonych w Kościele znajdują się ci, którzy są poza wspólnotą sakramentalną jako pozbawiani praw pełnego udziału w celebracji największych uroczystości. Dla Franciszka ci pozornie, w pewnym stopniu „niepełnosprawni”, finalnie mogą przyczynić się do przekształcenia realiów, w których żyjemy, czyniąc je bardziej ludzkimi i gościnnymi. Tego typu inkluzywna optyka znalazła swój szczególny wyraz w adhortacji *Amoris laetitia* (2017), poświęconej kwestii nauczania Kościoła na temat małżeństwa i rodziny⁴¹. Nie zmieniając dotychczasowej wykładni dotyczącej nierozzerwalności małżeństwa, papież Franciszek wskazał, że Komunia dla żyjących w ponownych związkach małżeńskich jest możliwa. Istotny w tej kwestii fragment adhortacji nie jest zbyt obszerny, zawiera bowiem jedynie 21 punktów (291–312). Szczególną uwagę komentatorów zwrócił słynny już przypis nr 351⁴², który uzasadnia treść punktu nr 305⁴³.

W komentarzu do omawianego fragmentu adhortacji kard. Ch. Schönborn arcybiskup Wiednia, zauważył, że w sposób wyraźny papież wskazuje, iż „włączanie osób o nieuregulowanej sytuacji jest obowiązkiem duszpasterskim, ponieważ są oni ochrzczeni i są powołani do życia tak dalece, jak mogą, i w granicach tego, co można, życiem wiary”⁴⁴. Dokument papieski, odwołując się do wcześniejszej

⁴⁰ Matt, Sawyer, Weber, O’Connell. 2022. Exclusive: Pope Francis discusses Ukraine, U.S. bishops and more (30.11.2022). <https://www.americamagazine.org/faith/2022/11/28/pope-francis-interview-america-244225>: “Some cardinals went to Ukraine: Cardinal Czerny went twice; [Archbishop] Gallagher, who is responsible for [relations with] states, spent four days in Ukraine, and I received a report of what he saw; and Cardinal Krajewski went four times. He goes with his van loaded with things and spent last Holy Week in Ukraine. I mean the presence of the Holy See with the cardinals is very strong, and I am in continual contact with people in positions of responsibility. The position of the Holy See is to seek peace and to seek an understanding. The diplomacy of the Holy See is moving in this direction and, of course, is always willing to mediate”.

⁴¹ Franciszek. 2016. *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*. Wrocław: Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna (dalej: AL).

⁴² „W pewnych przypadkach mogłaby to być również pomoc sakramentów” (AL – przypis 351). „Kapłanom przypominam, że konfesjonał nie powinien być salą tortur, ale miejscem miłosierdzia Pana” (EG 44). W tym samym tekście zaznacza: „Eucharystia nie jest nagrodą dla doskonałych, lecz szlachetnym lekarstwem i pokarmem dla słabych” (EG 47). Jako uzasadnienie przywołuje wczesne nauczanie Ojców Kościoła (Ambroży, *De Sacramentis*, IV, VI, 28; PL 16, 464; Cyryl Aleksandryjski, *In Joh. Evang.* IV2: PG 73, 584–585).

⁴³ AL 305: „Ze względu na uwarunkowania i czynniki łagodzące możliwe jest, że pośród pewnej obiektywnej sytuacji grzechu osoba, która nie jest subiektywnie winna albo nie jest w pełni winna, może żyć w łasce Bożej, może kochać, a także może wzrastać w życiu łaski i miłości, otrzymując w tym celu pomoc Kościoła”.

⁴⁴ Scott E. Alt. 2016. Cardinal Schonborn Gives Clarification on Communion, „Patheos” (1.05.2016). <https://www.patheos.com/blogs/scottericalt/cardinal-schonborn-gives-clarification-on-communion/>.

wykładni Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, przypomina, że w żadnym wypadku Kościół nie może odstąpić od proponowania „pełnego ideału małżeństwa, planu Bożego w całej jego wspaniałości”. Jednak w sytuacjach dobrze rozpoznanych Kościół mógłby dopuścić do pokuty i Eucharystii wiernych znajdujących się w sytuacji niekanonicznej, którzy spełnialiby dwa podstawowe warunki: pragną zmienić tę sytuację, nie mogą jednak tego dokonać. Zasadnicze uwarunkowania winny być uważnie rozpatrzone i autorytatywnie rozeznane przez władze kościelne. Wskazana jest tu przestrzeń relacji z kapłanem, pożyteczny kontakt z kurią, w której biskup zaproponowałby stosowne doradztwo, a nawet szczególne zezwolenie na takie dopuszczenie do sakramentów⁴⁵.

Papież wyraża nadzieję, że również proces synodalny będzie okazją, aby usłyszeć głos wykluczonych ze wspólnoty kościelnej. Czasami w przestrzeni Kościoła panuje przekonanie, że ich życie jest mniej warte niż życie innych⁴⁶. Droga synodalna zainicjowana w Rzymie 9 października 2022 r. pod hasłem: „Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja” powinna pomóc zrozumieć, że w Kościele istotne jest doświadczenie jedności między wierzącymi, którzy stanowią jedno „my” z Jezusem Chrystusem w centrum, a gdzie każdy wnosi swoje dary i ograniczenia. Słowem-kluczem całego procesu synodalnego jest „słuchać”. W zamyśle papieża Franciszka nie ma być to synod kanoniczny w dawnym stylu. Celem tego synodu nie jest jedynie przygotowanie konkretnych dokumentów, ale chodzi o wdrożenie zasady synodalności, polegającej na wzajemnym słuchaniu. Biskup, prezbiterzy słuchają wiernych świeckich. Świeccy słuchają potem pasterzy. Ojciec Święty wyraża nadzieję, że synod będzie prawdziwie integracyjny i każda wspólnota chrześcijańska będzie otwarta na obecność wielu braci i siostr, zapewniając im akceptację oraz pełne uczestnictwo⁴⁷.

Papież Franciszek mówi o *sensus fidei* całego Ludu Bożego jako potężnej sile i gwarancie przetrwania Kościoła wśród różnych zawirowań. Kluczowe w tym momencie jest umożliwienie jak największej liczbie wiernych doświadczenia takiego sposobu funkcjonowania Kościoła, który można by nazwać „wspólnym podążaniem drogą”. Istotne jest w tym procesie, aby na rozmaitych poziomach wspólnoty (grupy parafialne, diecezjalne, okołokościelne) mogły swobodnie wy-

⁴⁵ Szczegółowo komentuje ten fragment adhortacji kard. Francesco Coccopalmerio. 2017. *Commentary on Chapter Eight of Amoris Laetitia*. Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

⁴⁶ Verso una Chiesa sinodale: comunione, partecipazione e missione. Documento preparatorio della XVI Assemblea Generale Ordinaria del Sinodo dei Vescovi (21.10.2022). www.synod.va; Krzysztof Ołdakowski. 2022. Papież do niepełnosprawnych: misterium kruchości ubogaca Kościół (3.12.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-12/papiez-do-niepelnosprawnych-misterium-kruchości-ubogaca-kosciol.html>.

⁴⁷ Synod o synodalności: wysłuchać sensus fidei laikatu (29.11.2022). <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2022-11/synod-o-synodalności-wysłuchac-sensus-fidei-laikatu.html>

powiedzieć się i zostać wysłuchane. Aby metaforyka „wspólnej drogi” przybrała realne kształty, watykańskie dokumenty przygotowujące synod zawierają sporo bardziej szczegółowych pytań, które układają się w przenikliwy rachunek kościelnego sumienia. Dokument przygotowawczy i *Vademecum* sugerują, że istotne są nie tylko dyskusje, lecz także głęboka praca formacyjna, której potrzebują zapewne także hierarchowie⁴⁸.

Franciszek, mówiąc o potrzebie „otwarcia szeroko drzwi Kościoła”, dużą wagę przywiązuje do właściwego stylu głoszenia Ewangelii, tak by dotrzeć także do wątpiących i poszukujących. Jest głęboko przekonany, że poważnej reformy wymaga sposób głoszenia Ewangelii dzisiejszemu człowiekowi. W pierwszym rzędzie Kościół winien skuteczniej wychodzić ku światu i wszystkim jego biedom. Papież zwraca uwagę, że żyjemy dziś „nie tyle w epoce zmian, ile znajdujemy się w sytuacji zmiany epoki”⁴⁹. Do tej zmiany musi się odnieść i Kościół – poprzez reformę struktur i sposobu swego działania. Dlatego Kościół winien dążyć do odnowy, m.in. poprzez rozbijanie schematów, w które łatwo obrasta. Słowo i czyn papieża Franciszka mają pomóc w przejściu od Kościoła „porządkującego wiarę” do Kościoła „przekazującego i dającego wiarę”. W tym swoistym *exodus* świadomych wyznawców Jezusa Chrystusa konieczne wydaje się takie przeorientowanie duszpasterstwa, aby zmienić zamknięty model działalności ewangelizacyjnej, a w jego miejsce stworzyć Kościół otwartych drzwi, odważnie wychodzący na peryferie⁵⁰.

4. „Kościół bliskości” – wyjście na peryferie

Pontyfikat Franciszka potwierdza, że potrafi on ukazać przesłanie Ewangelii w sposób nowy, odpowiadając na duchowy głód świata, niosąc mu nadzieję i sens. Ojciec Święty podkreśla, że Kościół – by sprostać temu zadaniu – winien przejść wewnętrzną metamorfozę. Dlatego wspólnotę wiernych i jej pasterzy wzywa do „duszpasterskiego i misyjnego nawrócenia”, które ma polegać na bezpośrednim towarzyszeniu człowiekowi we wszystkich jego problemach i rozterkach. Zauważa, że dziś szczególnie istotnym elementem misji jest wnikanie w „tajemnicę ludzi opuszczających Kościół”. Silnie podkreśla potrzebę ponow-

⁴⁸ Piotr Sikora. 2021. „Wspólna droga”. Tygodnik Powszechny (12.10.2022). <https://www.tygodnikpowszechny.pl/wspolna-droga-168970>.

⁴⁹ Marcin Przeciszewski. 2021. Pontyfikat zmiany epoki (14.03.2021). <https://wiesz.pl/2021/03/13/pontyfikat-zmiany-epoki/>.

⁵⁰ Stanisław Rabiej. 2017. Krytyka „kultury wykluczenia” w nauczaniu papieża Franciszka. W *Między ekskluzją a inkluzją w edukacji religijnej*. Red. Monika Humeniuk, Iwona Paszenda, 64–76. Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego; Rabiej. 2018. Pedagogia inkluzji w nauczaniu i postawie papieża Franciszka, 71–82.

nego integrowania w Kościele tych wiernych, których życie na tyle się skomplikowało, że nie odnajdują już w nim swego miejsca i wymagają ponownego przyjęcia. W przesłaniu do polskich biskupów, przybyłych do Rzymu z wizytą *ad limina* (7 lutego 2014 r.), papież zachęcał do postawienia sobie pytania, w jaki sposób pomóc tym, którzy żyją w sytuacji rozwodu lub separacji, aby nie czuli się wykluczeni „z Bożego miłosierdzia, z braterskiej miłości innych chrześcijan i z troski Kościoła o ich zbawienie”⁵¹.

W swoim nauczaniu pasterskim papież Franciszek często używa metafory peryferii. Jorge Bergoglio używał tego terminu już jako pasterz diecezji Buenos Aires. W notatkach z jego przemówienia wygłoszonego podczas konklawe znajdują się takie słowa: „Kościół jest wezwany do tego, aby wyszedł na zewnątrz i skierował swe kroki na peryferie. Nie tylko te geograficzne, ale także egzystencjalne: peryferie tajemnicy grzechu, bólu, niesprawiedliwości, ignorancji; peryferie wszystkich rodzajów biedy”⁵². Jako papież użył aż pięciokrotnie pojęcia „peryferie” 28 marca 2013 r. podczas Mszy krzyżma w Wielki Czwartek. Mówił wtedy m.in.: „Cenny olejek namaszczający głowę Aarona nie tylko roztacza zapach nad jego osobą, ale rozprzestrzenia się i dociera do «peryferii». Pan powie to jasno: jego namaszczenie jest dla ubogich, więźniów, chorych, dla tych, którzy są samotni i smutni. Namaszczenie, drodzy bracia, nie jest po to, aby skrapiać nas samych, a tym mniej, abyśmy je zamykali we flakoniku, ponieważ olej mógłby zjełczeć... a serca zgorzknieć. (...) Trzeba więc wyjść, doświadczyć naszego namaszczenia, jego mocy i jego odkupieńczej skuteczności: na «peryferiach», tam, gdzie jest cierpienie, rozlew krwi, ślepotą, która chce widzieć, gdzie są więźniowie tak wielu złych panów. Boga nie spotykamy właśnie w doświadczeniach swojego «ja» czy wielokrotnych introspekcjach: kursy samopomocy mogą być przydatne w życiu, ale nasze życie kapłańskie, w którym przechodzi się od jednego kursu do drugiego, od jednej metody do drugiej, prowadzi do stawania się pelagianami, do pomniejszania mocy łaski, która jest rozbudzana i wzrasta na tyle, na ile z wiarą wychodzimy, aby dać samych siebie i dać Ewangelię innym, dać nieco posiadanego namaszczenia tym, którzy nie mają zupełnie nic”⁵³. Od tego czasu pojęcie „peryferie” stale towarzyszy papieskiemu nauczaniu⁵⁴.

⁵¹ Franciszek. 2014. Boże miłosierdzie nikogo nie wyklucza. Przemówienie do polskich biskupów przybyłych z wizytą ad limina Apostolorum (7.02.2014). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/adlimina-pl_07022014.html.

⁵² Cyt. za: Pawlina. 2014. „Eklezjologia papieża Franciszka”, 14.

⁵³ Santa messa del crisma. Omelia del Santo Padre Francesco (29.03.2013). https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130328_messa-crismale.html.

⁵⁴ Piotr Nowina-Konopka. 2020. Centrum na peryferiach (21.10.2020). <https://deon.pl/kosciol/komentarze/centrum-na-peryferiach,431090>.

W *Evangelii gaudium* słowo „peryferie” wraca *expressis verbis* bodaj dziewięciokrotnie. Przytoczmy dla przykładu jeden z fragmentów: „Kościół «wyruszający w drogę» jest Kościołem otwartych drzwi. Wyjść ku innym, aby dotrzeć do ludzkich peryferii, nie znaczy biec do świata bez kierunku i bez sensu. Wiele razy lepiej jest zwolnić kroku, oddalić niepokój, aby spojrzeć w oczy i słuchać, albo odłożyć pilne sprawy, aby towarzyszyć człowiekowi, który pozostał na skraju drogi. Czasem Kościół jest jak ojciec syna marnotrawnego, który nie zamyka przed nim drzwi, aby mógł on wejść bez trudności, kiedy powróci” (*Evangelii gaudium*, 46). Podobnie wyraził się w sanktuarium El Quinche (Ekwador – 8 lipca 2015 r.): „Kościół wyruszający w drogę przybliży się i dotrzymuje kroku, aby nie być dalekim, opuszcza własną wygodę i śmiało dociera na wszystkie peryferie, które potrzebują światła Ewangelii”⁵⁵.

Kościół – zdaniem papieża – winna cechować otwartość na różnorodne kultury, a nie próba trwania przy jednym, określonym wzorcu kulturowym. Franciszek w ślad za Janem Pawłem II podkreśla: „(...) poprzez inkulturację Kościół wprowadza narody wraz z ich kulturami do swej własnej wspólnoty, ponieważ każda kultura proponuje wartości i pozytywne formy, które mogą ubogacić sposób głoszenia, pojmowania i przeżywania Ewangelii” (EG 90). Wyjaśnia dalej, że różnorodność kulturowa, jeśli jest dobrze pojmowana, nie zagraża jedności Kościoła, lecz w cenny sposób go wzbogaca, a „myślenie o chrześcijaństwie monokulturowym i jednako brzmiącym byłoby sprzeczne z logiką Wcielenia” (EG 117).

W tego rodzaju optyce Kościół jest wezwany do wyjścia na ulice peryferii egzystencjalnych, aby leczyć zranionych i szukać zagubionych, bez uprzedzeń i lęku, bez prozelityzmu, ale w gotowości do poszerzenia swojego przybytku, aby móc przyjąć wszystkich. W jednym ze swoich przemówień do przedstawicieli duszpasterstwa na rzecz emigrantów papież wskazywał: „Fale migracyjne stanowią nowy «obszar» misyjny, dogodną okazję, by głosić Jezusa Chrystusa i Jego Ewangelię, nie ruszając się ze swojego środowiska, by konkretnie dawać świadectwo o wierze chrześcijańskiej w miłości i przy głębokim poszanowaniu innych form wyrazu religijnego. Spotkanie z migrantami i uchodźcami innych wyznań i religii jest żyznym gruntem do rozwijania szczerego i ubogającego dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego”⁵⁶.

Wiarygodnym uzasadnieniem tych słów jest osobiste zaangażowanie papieża, nacechowane troską o ubogich, w szczególności o bezdomnych oraz uchodźców.

⁵⁵ Franciszek. 2015. Darmowość i pamięć – to dwa filary posługi kapłańskiej i zakonnej. El Quinche – Przemówienie do duchowieństwa, osób konsekrowanych i seminarzystów w Ekwadorze (8.12.2015). https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150708_ecuador-religiosi.html.

⁵⁶ Franciszek. 2017. „Przemówienie do dyrektorów krajowych duszpasterstwa ds. migrantów” (22 IX 2017). *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 10 (396): 43.

Bezpośrednim realizatorem tych deklaracji stał się papieski jałmużnik – kard. Konrad Krajewski. Jego wysiłkiem, wspartym pracą wolontariuszy, pojawiły się kontenery ustawione pod kolumnadą Berniniego na placu św. Piotra, przysznice oraz ambulatorium dla bezdomnych. Codziennie też wydawane są darmowe posiłki na dworcach kolejowych Wiecznego Miasta. Innym praktycznym uzasadnieniem dla tych apeli była podróż Franciszka na włoską wyspę Lampedusa, będącą bramą do Europy dla setek tysięcy uchodźców z Afryki (lipiec 2013 r.). Podczas tej pierwszej podróży papież wyraźnie potępił „logikę obojętności” i zapelował do krajów Unii Europejskiej, by odważniej i hojniej włączały się w ratowanie uchodźców⁵⁷.

Głośnym echem odbił się apel Franciszka z 5 września 2015 r., kiedy prosił „by każda parafia, każdy klasztor i każde sanktuarium w Europie przyjęły jedną rodzinę uchodźców”⁵⁸. Sam zresztą jednej takiej rodzinie oddał mieszkanie w murach Watykanu. Kolejnym znaczącym krokiem w kierunku peryferii stała się podróż apostolska na wyspę Lesbos. Tam wraz z ekumenicznym patriarchą Konstantynopola Bartłomiejem podpisano wspólną deklarację wzywającą do stawienia czoła przeżywanemu przez Europę kryzysowi humanitarnemu i zażegnania przyczyn leżących u jego podstaw⁵⁹.

Apel w obronie wzrastającej populacji uchodźców i emigrantów na Starym Kontynencie wpisuje się doskonale w inny *leitmotiv* tego pontyfikatu. Jest nim, jak powszechnie wiadomo, opcja na rzecz ubogich. Wielokrotnie w swoich katechezach, homiliach, medytacjach podczas modlitwy *Anioł Pański* upominał się o najuboższych. W jednym z nich przypomniał, że „(...) Kościół jest powołany, aby dotrzeć na dzisiejsze rozstaje dróg, to znaczy do peryferii geograficznych i egzystencjalnych ludzkości, do tych miejsc na obrzeżach, do tych sytuacji, w których ludzie znajdują się w obozach i żyją strzępami człowieczeństwa, bez nadziei”⁶⁰.

⁵⁷ Francesco Montenegro. 2021. Lampedusa kluczem do zrozumienia pontyfikatu Franciszka (21.12.2021). <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2021-12/kard-montenegro-lampedusa-kluczem-do-zrozumienia-pontyfikatu-f.html>.

⁵⁸ Francesco. 2015. Angelus, Piazza San Pietro (6.09.2015). https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2015/documents/papa-francesco_angelus_20150104.html: “Pertanto, in prossimità del Giubileo della Misericordia, rivolgo un appello alle parrocchie, alle comunità religiose, ai monasteri e ai santuari di tutta Europa ad esprimere la concretezza del Vangelo e accogliere una famiglia di profughi. Un gesto concreto in preparazione all’Anno Santo della Misericordia”. („Dlatego w związku ze zbliżaniem się Jubileuszu Miłosierdzia kieruję apel do parafii, wspólnot zakonnych, do klasztorów i sanktuariów w całej Europie o konkretne wyrażenie Ewangelii i przyjęcie po jednej rodzinie uchodźców. To konkretny gest w ramach przygotowań do Roku Świętego”).

⁵⁹ Dichiarazione congiunta di Sua Santità Bartolomeo, Patriarca Ecumenico di Costantinopoli, di sua Beatitudine Ieronymos, Arcivescovo di Atene e di tutta la Grecia e del Santo Padre Francesco (Mòria Refugee Camp, Lesvos (16 IV 2016) (18.04.2016). https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/april/documents/papa-francesco_20160416_lesvos-dichiarazione-congiunta.html. Towarzyszył temu piękny gest: na pokład samolotu Franciszek zabrał kilka muzułmańskich rodzin uchodźców, nad którymi opiekę we Włoszech przejęła następnie Wspólnota św. Idziego.

⁶⁰ Francesco. 2020. Angelus, Piazza San Pietro (11.10.2020), https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_: “E la Chiesa è chiamata a raggiun-

W listopadzie 2016 r. Franciszek ustanowił Światowy Dzień Ubogich. W Kościele katolickim obchodzony jest w XXXIII niedzielę zwykłą⁶¹. Każdorazowo towarzyszy mu specjalna celebracja i list apostolski papieża. W dedykowanym na VI Dzień Ubogich (13 listopada 2022 r.) czytamy: „Widzimy dzisiaj, jak ludzie powstają przeciwko ludziom, i z udręką patrzymy, jak bardzo poszerzyły się konflikty, jak wojny powodują śmierć tak wielu niewinnych ludzi i pomnażają truciznę nienawiści. Także dziś, o wiele bardziej niż wczoraj, jakże wiele braci i sióstr, ciężko doświadczonych i zrozpaczonych, migruje w poszukiwaniu nadziei, a wiele osób żyje w niepewności z powodu braku zatrudnienia lub niesprawiedliwych i niegodnych warunków pracy. I także dzisiaj ubodzy są najbardziej dotknięci przez każdy kryzys”⁶².

Podobne zaproszenie do wyjścia w stronę najuboższych padło podczas spotkania z ubogimi w bazylice Matki Bożej Anielskiej w Asyżu 12 listopada 2021 r.: „Nadszedł czas, aby ubodzy znów mogli zabrać głos, ponieważ zbyt długo ich żądania pozostawały niewysłuchane. Nadszedł czas, aby otworzyły się oczy i dostrzeżono stan nierówności, w którym żyje tak wiele rodzin. Nadszedł czas, aby zakasać rękawy i przywrócić godność poprzez tworzenie miejsc pracy. Nadszedł czas, aby ponownie wstrząsnęła nami rzeczywistość głodujących dzieci, zniewolonych, miotanych przez wody, tonących w przerażeniu, niewinnych ofiar wszelkiego rodzaju przemocy. Nadszedł czas, aby położyć kres przemocy wobec kobiet i aby kobiety były szanowane, a nie traktowane jak towar. Nadszedł czas, aby przerwać krąg obojętności i na nowo odkrywać piękno spotkania i dialogu”⁶³.

Potrzeba wyjścia na peryferie została również zaakcentowana podczas V Dnia Ubogich: „Biedni nie są osobami zewnętrznymi dla wspólnoty, ale są braćmi i siostrami, z którymi dzieli się cierpienie po to, by przynieść ulgę w ich ciężkiej sytuacji oraz ich marginalizacji, ażeby została im przywrócona utracona godność, a także po to, by zabezpieczyć im konieczne włączenie

gere i crocicchi odierni, cioè le periferie geografiche ed esistenziali dell'umanità, quei luoghi ai margini, quelle situazioni in cui si trovano accampati e vivono brandelli di umanità senza speranza”.

⁶¹ Franciszek. 2016. Lettera Apostolica Misericordia et misera. A conclusione del giubileo straordinario della Misericordia (20.11.2016). https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20161120_misericordia-et-misera.html.

⁶² Francesco. 2022. Omelia. VI Giornata mondiale dei poveri, Basilica Vaticana (13.11.2022). <https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2022/documents/20221113-omelia-giornata-mondiale-poveri.html>: “Anche oggi, fratelli e sorelle, vediamo sollevarsi popolo contro popolo e assistiamo angosciati al veemente allargamento dei conflitti, alla sciagura della guerra, che provoca la morte di tanti innocenti e moltiplica il veleno dell'odio. Anche oggi, molto più di ieri, tanti fratelli e sorelle, provati e sconfortati, migrano in cerca di speranza, e tante persone vivono nella precarietà per la mancanza di occupazione o per condizioni lavorative ingiuste e indegne. E anche oggi, fratelli e sorelle, i poveri sono le vittime più penalizzate di ogni crisi”.

⁶³ Spotkanie z ubogimi w bazylice Matki Bożej Anielskiej w Asyżu (12.11.2021). <https://deon.pl/kosciol/papiez-franciszek-przybyl-do-asyzu-na-spotkanie-z-ubogimi,1693790>.

społeczne”⁶⁴. Ubogich Franciszek przyrównał do „bankierów”, którzy „zapewniają nam wieczny dochód” i pozwalają wzbogacić się w miłości. Pod koniec życia sukces, władza i pieniądze okażą się iluzją, a miłość prawdziwym bogactwem⁶⁵. „Nie możemy czekać, aż ubodzy zapukają do naszych drzwi. Pilnie potrzeba, abyśmy dotarli do nich w ich własnych domach, w szpitalach i w domach opieki, na ulicach i w ciemnych zaułkach, gdzie czasem się chowają, w schroniskach i w ośrodkach”⁶⁶.

W sumie pojęcie „peryferie” ma zastosowanie w nauczaniu i praktyce duszpasterskiej Franciszka w wielorakim znaczeniu. W swym szerokim rozumieniu społecznym jest odnoszone do rzeczywistości socjalnej, gdzie zauważalna jest potrzeba zaangażowania Kościoła na rzecz ubogich i potrzebujących. W strukturach wewnętrznych Kościoła konieczne staje się uwydatnienie roli wspólnot partykularnych, synodów biskupów i konferencji episkopatów. W rzeczywistości tak szerokie definiowanie „peryferii” w kontekście eklesjalnym jest kompatybilne z oficjalnymi wypowiedziami Urzędu Nauczycielskiego Kościoła od czasu Soboru Watykańskiego II⁶⁷.

Zakończenie

Z perspektywy niemal dziesięcioletniego pontyfikatu zauważamy, że aktywność duszpasterska i apostołskie nauczanie papieża Franciszka, nacechowane są troską o budowę Kościoła otwartego, pozbawionego barier, matki wszystkich, wspólnoty rozszerzającej na cały świat kulturę akceptacji i solidarności. W tak sprzyjającej przestrzeni każdy widziany jest jako potrzebny, mający swoje miejsce. Papież pokazuje, że Kościół, odrzucając kulturę wykluczenia, ustanawia nową kulturę – spotkania. Wezwanie do jej pielęgnacji bazuje na

⁶⁴ Francesco. 2021. Messaggio. V Giornata mondiale dei poveri (14.11.2021). <https://www.vaticannews.va/it/papa/news/2021-10/giornata-sradicamento-poverta-papa-francesco-poveri.html>: “I poveri non sono persone “esterne” alla comunità, ma fratelli e sorelle con cui condividere la sofferenza, per alleviare il loro disagio e l'emarginazione, perché venga loro restituita la dignità perduta e assicurata l'inclusione sociale necessaria”.

⁶⁵ Francesco. 2020. Omelia. IV Giornata mondiale dei poveri, Basilica Vaticana (15.11.2020). https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/poveri/documents/papa-francesco_20200613_messaggio-iv-giornatamondiale-poveri-2020.html.

⁶⁶ Francesco. 2020. Omelia. IV Giornata mondiale dei poveri, Basilica Vaticana (15.11.2020). https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/poveri/documents/papa-francesco_20200613_messaggio-iv-giornatamondiale-poveri-2020.html: “Non possiamo attendere che bussino alla nostra porta, è urgente che li raggiungiamo nelle loro case, negli ospedali e nelle residenze di assistenza, per le strade e negli angoli bui dove a volte si nascondono, nei centri di rifugio e di accoglienza (...)”.

⁶⁷ Artur Kasprzak. 2017. „W kierunku odnowionej wizji rozeznania duszpasterskiego od «peryferii» Kościoła do jego «centrum». Analiza na przykładzie posoborowych reform «*Visitas ad limina apostolorum*»”. *Warszawskie Studia Pastoralne* 12 (3): 7–30.

antropologii chrześcijańskiej. Żywa wiara w Chrystusa nie może ograniczyć się do wymiaru wertykalnego. Sprawdzianem jej autentyczności jest zaangażowanie w dzieło „czynienia świata bardziej ludzkim”⁶⁸. Dlatego konieczna jest zmiana systemowa w skali globu, której warunkiem jest rezygnacja z utopii neoliberalnej – ku budowaniu systemu ekonomii społecznej opartej na sprawiedliwym dostępie do dóbr. Papież upomina się o taki system gospodarczy, który nie będzie nastawiony wyłącznie na maksymalizację zysku, lecz charakteryzować go będzie wrażliwość na potrzeby społeczne. Natura i misja biskupa Rzymu polega przede wszystkim na przypominaniu, wskazywaniu i stwarzaniu duchowych, a także moralnych i etycznych podstaw dla upragnionej jedności. W tym celu Stolica Apostolska nie musi bezpośrednio angażować się w takie instytucje i instytucjonalne powiązania, które są właściwe dla państw. Kościół i powiązane z nim instytucje lepiej realizują swe zadania, kiedy stają się jak „latarnia morska w porcie lub pochodnia, które oświetlają drogę tym, którzy zgubili drogę lub są w środku burzy”. W sumie eklezjologia inkluzywna według papieża Franciszka czyni go pasterzem „stu”, a nie tylko „dziewięćdziesięciu dziewięciu”.

References

- Bartnik Czesław S. 1995. Eklezjologia. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Red. Romuald Łukaszyk, Ludwik Bieńkowski, Feliks Gryglewicz, 778–780. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Franciszek. 2013. Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Franciszek. 2016. Adhortacja apostolska *Amoris laetitia*. Wrocław: Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna.
- Franciszek. 2020. Encyklika *Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Kałużny Tadeusz. 2017. „Zmysł wiary jako zjawisko eklezjalne. Kontekst teologiczno-historyczny”. *Theological Research. The Journal of Systematic Theology* 5: 55–70.
- Kałużny Tadeusz. 2021. „Ekumenizm w optyce ewangelizacji w ujęciu papieża Franciszka”. *Studia Oecumenica* 21: 7–26.
- Kasprzak Artur. 2017. „W kierunku odnowionej wizji rozeznania duszpasterskiego od «peryferii» Kościoła do jego «centrum». Analiza na przykładzie posoborowych reform «Visitas ad limina apostolorum»”. *Warszawskie Studia Pastoralne* 12 (3): 7–30.
- Kijas Zdzisław J. 2013. *Papież Franciszek i nasze marzenie o Kościele*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

⁶⁸ Andrzej Napiórkowski. 2020. „Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka”. *Studia Nauk Teologicznych* 15: 33–57.

- Kongregacja Doktryny Wiary. 1993. „List do Biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია *Communio notio* (28 V 1992)”. *Acta Apostolicae Sedis* 85: 838–850.
- Królikowski Janusz, Zimowski Zenon. Red. 2010. *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*. Tarnów: Biblos.
- Napiórkowski Andrzej. 2020. *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*. *Studia Nauk Teologicznych* 15: 33–57.
- Pawlina Krzysztof. 2014. „Eklezjologia papieża Franciszka”. *Studia Bobolanum* 1: 13–20.
- Rabiej Stanisław. 2017. Eklezjologia konfesyjna wobec współczesnych wyzwań ekumenicznych – perspektywa katolicka. W „*Credo Domine adiuva incredulitatem meam*”. *Księga Jubileuszowa dedykowana Jackowi Salijowi OP*. Red. Jarosław Kupczak, Cezary Smuniewski, 401–418. Poznań – Kraków: Wydawnictwo „W drodze”.
- Rabiej Stanisław. 2017. Krytyka „kultury wykluczenia” w nauczaniu papieża Franciszka. W *Między ekskluzją a inkluzją w edukacji religijnej*. Red. Monika Humeniuk, Iwona Paszenda, 64–76. Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Rabiej Stanisław. 2018. Pedagogia inkluzji w nauczaniu i postawie papieża Franciszka. W *Mosty, nie mury. 5 lat pontyfikatu Franciszka*. Red. Marek Lis, 71–82. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Ratzinger Joseph. 1971. *Le nouveau peuple de Dieu*. Paris: Aubier, Editions Montaigne.
- Sesboüé Bernard. 2007. *Poza Kościołem nie ma zbawienia. Historia formuły i problemy interpretacyjne*. Tłum. Agnieszka Kuryś. Poznań: Wydawnictwo „W drodze”.
- Sesboüé Bernard. 2011. *De quelques aspects de l’Eglise: païens et Juifs, Ecriture et Eglise, autorité, tructure ministérielle*. Paris: Desclée de Brouwer.